

Szent József tisztelete a bizánci hagyományban

Patris Corde („Apai szívvel”) kezdetű apostoli levelével 2020. december 8-án Ferenc pápa meghirdette a Szent József-évet. Az apostoli levélhez kapcsolódik az Apostoli Penitenciária (a lelki ügyek legfőbb bírósága) dekrétuma az ebben elnyerhető búcsúk ismertetéséről, mely a pápa szándékának megfelelően buzdít minden hívőt a Szent József közbenjárását kérő különleges imádságok végzésére. Az egyház katolicitását szem előtt tartva a dekrétum ajánlja a bekapcsolódást a bizánci hagyomány Szent József-tiszteletébe is, mely hagyomány Szent Józsefről az ószövetségi alakok, Dávid és Jesse mellett emlékezik meg.

A katolikus egyházban jelenleg megfigyelhető Szent József-tiszteletet főként a középkori latin teológia és a nyugati misztikusok egyre gazdagodó tapasztalatai határozták meg. Részben Boldog Jean-Joseph Lataste domonkos rendi szerzetes ösztönzésének köszönhető, hogy IX. Piusz pápa Szent Józsefet a katolikus egyház védőszentjévé nyilvánította. Eltekintve a különleges imákhoz kapcsolt teljes búcsúk elnyerésének kényes kérdéséről, és attól, hogy ez mit jelenthet a Rómával egységben lévő keleti egyházak számára, a bizánci hagyomány bevonása a Szent József-év megünneplésébe minden-

képpen szélesítheti és elmélyítheti a Jézus földi apjának alakjához kötődő jelenlegi tiszteletet. A liturgikus himnuszok költészet - mint a keleti keresztény teológia megbízható forrása - alkotó módon világosítja meg a szentírási evidenciákat. A bizánci hagyomány kevésbé ismert világába való belépés prizmaként szolgálhat, mely megtörve a színeket, az eddig mindössze latin vallásgyakorlaton edzett szem előtt elrejtett új árnyalatokat tárhat fel József atyai szívét illetőleg, mellyel az Urat szerette.

József: A PRÓFÉCIÁK EMBERE

A bizánci hagyomány Szent József-re prófétaként tekint. Ünnepe a karácsonyt követő vasárnapra esik, amikor vele együtt ünnepeljük ősatyjait, Izájt (Jeszét) és Dávid királyt is. Ez utóbbiakról a Szent Liturgia elején, az eucharisztikus kenyér előkészítése során, az úgynevezett proszkomidiában történik megemlékezés a többi prófétával - Keresztelő Jánossal, Mózással és Áronnal, Illéssel és Elizeussal együtt. A proszfora darabjainak szimbolikus elhelyezkedése egyfajta ikon. A szentek különböző karait jelképező részecskék a nagyobb, Báránynak nevezett kenyérdarab mellett helyezkednek el. Ebből létesül az Eucharisztia, melyből a hívők is részesülnek az áldozás során. A diszkoszon megjelenő ikon ábrázolja az Istenszülőt is, továbbá az angyalok és szentek karait Isten trónja körül, és helyet kapnak rajta azon élők és elhunytak, akikről a Szent Liturgia során a pap megemlékezik. Előrevetíti a Bárány menyegzői lakomáját (Jel 19; 21), és ennek képét még szorosabban összekapcsolja az egyházzal. Minden egyes Szent Liturgiában a teljes egyház jelenik meg a diszkoszon: menny és föld egyesül a Teremtő dicséretében.

Szent Józsefet a próféták sorába állítani Izájjal és Dávid királlyal együtt mégis különös döntésnek tűnik. Izájnak nincs önálló prófétai megnyilvánulása; mindössze táptalaja Izajás próféta későbbi jóvendülésének: „Vessző kél majd Izáj törzsökéből, hajtás sarjad gyökereiből” (Iz 11,1). Izáj tehát nem az isteni szó közvetítője. Egyszerű nyersanyagként jelenik meg Isten előtt, aki gondviselésének titka által csodákat tesz Izáj életéből.

Izájról azt állítottuk, hogy nem szóló próféta, de fiáról, Dávid királyról már ennél többet mondhatunk. Dávidot úgy ismerjük, mint Izrael kedves zsoltárosa (2Sám 23,1). Ezáltal őt tekintjük a Zsoltárok könyve szerzőjének. A korai keresztények erre a könyvre különösképpen is prófétai iratként tekintettek, lévén, hogy szinte minden sora krisztusi jóvendöléseket tartalmaz.

Mindazonáltal Dávid királyt - minden költészeti kiválósága ellenére - emberi gyengeségei aligha teszik alkalmassá a prófétaságra. Izrael királyaként hatalmát nem szolgálatra használja, hanem fegyverként annak érdekében, hogy megszerezze mindazt, amit megkíván. Ennek jellegzetes példája Betsabé, a nő, akit meglesett fürdés közben. Viszonyuk kialakulása után elintézte, hogy a nő férje, Uriás kikerüljön a képből, azáltal, hogy a csata első sorába vezényeltette, ezzel biztosítva a férfi halálát. Ezután következik be a valódi prófétai momentum az életében: Nátán próféta hatására felismeri és megbánja bűneit. Ez a mozzanat gyökeres változást hoz az életében. Dávid

király ravasz politikusból töredelmes bűnbánóvá válik. Ennek ékes bizonyítéka az 50. zsoltár, mely nem kevesebb, mint négy alkalommal szerepel a bizánci liturgikus nap imádságai között. Ha alaposan megvizsgáljuk a zsoltárt, észrevevessük, hogy sorai prófétikus módon a bűn utáni életre mutatnak. A szív megújulhat, de csak miután öszszetört. Életünk széttöredezett morzsái – hasonlóan a Szent Liturgia előkészületében lévő kenyérhez – újra összeállhatnak a mindennapi kenyérré, mely táplál minket.

Mit mond nekünk Izáj és Dávid király példája Szent József prófétai hivatásáról? Ahogy Izáj, úgy József sem az isteni szó hirdetője. Tulajdonképpen egy mondata sincs lejegyezve az evangéliumokban. Nyersanyag Isten számára, aki munkálkodik rajta keresztül. József Izáj és Dávid király vérvonalát ajánlja fel Máriának, hogy lehetővé tegye a prófécia beteljesülését: a Messiás Izáj törzsből fog felsarjadni. Dávidhoz hasonlóan megtestesíti magában Izrael törvényét, ő azonban nem mint király, hanem mint igaz ember. Használhatta volna ezt a törvényt a maga előnyére, hogy megvédje büszkeségét, és Máriára hárítsa a néhányak szemében szégyenteljes szülésből fakadó hűtlenség látszatát. Ehelyett azonban kiterjeszti saját igaz voltát, hogy védelmezze Máriát és az Isten Fiát. Saját igazságosságával körülveszi őket, ezáltal megkíméli őket az emberek vádló és lenéző tekintetétől, és biztosítja Jézus számára a csendes élet lehetőségét Názáretben. Innen indul el Krisztus a Jordán folyó partjára, hogy elkezdje szóban és tettekben hirdetni az Isten országát.

József: A FELTÁMADÁS EMBERE

A karácsonyt követő vasárnap bizánci alkonyati zsolozsmájának szövegében József ismét a prófeciákhoz kötődik: „A próféták jövendöléseinek beteljesülését látta a hajlott korú jegyes, Szent József.” Nem nehéz észrevenni az egyértelmű párhuzamokat Mária jegyese és az ószövetségi Jákob fia között: mindketten álmokat látnak; mindketten élnek egy bizonyos ideig Egyiptomban; álmukban kapott látomásaik alapján mindketten felülbírálják korábbi szemléletmódjukat. Az újszövetségi József talán már korán megkapta az ajándékot, melyet Joel próféta megígért, majd Péter apostol is megerősített beszédében: „az ifjak látomásokat látnak, az öregek álmokat álmodnak” (Jo 2,28; ApCsel 2,17).

A Szentlélek kiáradása által, melyet angyali álmában megtapasztal, az idős József képessé válik egy hatalmas csodára: az új tények alapján meg tudja változtatni elhatározását. Életünk alkonyán „elakadunk utainkon”. Makacs gondolkodásmódunkat aligha kérdőjelezzük meg. József mégis próféta, éppen azért, mert képes a gondolkodásbeli változásra. Az angyali kijelentés miatt félreteszi felesége elbocsátására vonatkozó kész és szilárd elhatározását. Most, hogy József kezei megnyíltak, Isten betöltheti őket új Lelkével.

Az említett vasárnap tropárja, vagyis az Úr rokonai ünnepének központi főéneke Szent Józsefet prófétai küldetésre szólítja fel. A himnuszban azonban valami olyat kell tennie Józsefnek, melyre egy prófétánál sem volt korábban példa. A próféták a jelenhez szólnak és a jövőről beszélnek, itt ellenben József arra kap felszólítást, hogy a jelen nagy dolgokat hirdesse a múlt számára: „Hirdesd örömmel, ó, Szent József az isteni ősnek, Dávidnak a csodákat: Láttad szülni a Szüzet, a pásztorokkal dicsőítést zengtél, a bölcsekkel együtt teljesítetted az imádat, az angyaltól intést vettél. Imádd Krisztust, az Istent, hogy üdvözítse lelkünket!”

József arra tanít bennünket, hogy ne próbáljuk előre látni a jövőnket, mintha az valami rejtvény vagy titok lenne, amit meg kell fejteni. Azt a prófétai ajándékot adja nekünk inkább, hogy új szemmel

tudjunk visszatekinteni a múltba. Az emmauszi úton tanítványait oktató Feltámadotthoz hasonlóan József is arra kap küldetést az említett énekekben, hogy Izrael történetét Krisztus eljövételének fényében értelmezze.

Dávid vérvonalának beteljesedése Jézusban a bizonyíték arra, hogy az Isten örökké igazmondó. Az Isten által tett ígéret a létező legigazibb ígéret. A mi megbízhatatlan ígéreteink a nyomába sem érnek az övéinek. József személye megerősíti Szent Pál szavait, miszerint Jézusban teljesednek be ezek az ígéretek: „Isten valamennyi ígérete igenné vált benne. Ezért hangzik föl általa ajkunkon az ámen Isten dicsőségére.” (2Kor 1,20)

Az egyháztatyák értelmezésében az ószövetségi József a feltámadás előképeként jelenik meg. Ezt a magyarázatot gondosan megőrizte a bizánci hagyomány perikópáskönyve, mely szerint a József-ciklus a nagybőjt utolsó hetének olvasmányai között hangzik el, és párhuzamot mutat a nagyhét húsvéti misztériumának liturgikus ünneplésével. A Szentírás nyelvezetében az Egyiptomba való utazás mindig üdvösséges végre utal, azt vetíti előre. Amikor Mózes Midián földjén meglátja az égő csipkebokrot, azt az utasítást kapja, hogy menjen le Egyiptomba, hozza ki a zsidó népet a pokolból, amit ott átélnek, és vezesse el őket az Ígéret Földjére. Iréneusz, a 2. századbéli görög püspök és teológus Mózes küldetésében Krisztus mennyből a földre való leszállásának előképét látja, mely által az emberiségnek üdvösséget szerzett. A húsvéti misztérium fényében képes az ember újra és helyesen értelmezni a múltat, amint látjuk ezt abból is, hogyan tanítja Krisztus az emmauszi úton tanítványait.

Az ószövetségi József története beleilleszkedik ebbe a sorba. József hasonlóképpen igaz ember, aki Egyiptomba kerül, hogy aztán ezáltal segítse mások megmenekülését. Képzelnék el, hogyan tekinthetett vissza a múltra, amikor a testvérei megalázkodva térdeltek előtte. Ő, akit testvérei magára hagytak meghalni, most ott áll Egyiptom vezetői között, és éppen kivezeti az egyész országot az éhínségből. Izrael éhező gyermekei eljöttek hozzá, és most szemtől szemben állnak vele. Ebben a helyzetben József jogosan állhatott volna bosszút rajtuk. Ehelyett így szól hozzájuk: „Ti ugyan gonoszságot terveztetek ellenem, de Isten jót akart nekem, hogy úgy történjék, amint ma van, s hogy sok népet eltartson. Ne féljete, én eltartalak titeket és házatok népét! – így vigasztalta őket, és a szívükhöz szólt.” (Ter 50,20-21)

A fentiek igazak az újszövetségi Józsefekre is. Ő is azt az utasítást kapja: „Kelj fel, és menj le Egyiptomba.” Ennek köszönhetően, amikor „tisztá lesz a levegő”, lehetővé válik az örömhír hirdetése. József a feltámadás embere. Felismeri a világban azt a mintázatot, melyet Isten a létezés szövetébe szőtt: halál és feltámadás. Az új élet elnyeréséhez nem elegendő némi szenvedés, hanem meg is kell halni érte, le kell menni Egyiptomba, ahogyan Krisztus is megtestesült a földön, majd alászállt a poklokra is. Ha el tudjuk fogadni ezt a mintát, a Krisztusban való élet is könnyebb lesz számunkra.

József: AZ ALLELUJA EMBERE

Az Istenszülő Szűz Mária tiszteletére írt akathisztosz himnusz egy bizánci liturgikus költemény, mely a gyermekségtörténet sajátos értelmezését adja. Amellett, hogy a bizánci hagyomány egyik legszebb műve, és a hívek által szívesen imádkozott himnusz, az akathisztosz az Istenszülőre és Krisztus korai életére vonatkozó teológiai nyelvezetnek is egyedi összefoglalóját nyújtja. Ebben a himnuszban József és Heródes király egymás kontrasztjaként jelennek meg. Mindketőtjük az igazság egy formáját képviseli. József a mózesi törvény örököje, Heródes a Római Birodalom jogának megtestesítője, a törvény

és a rend képmásaként jelenik meg. Mindkettőjüknek kihívásokkal kell szembenéznie, nemcsak saját törvényük tekintetében, hanem a természet rendjével szemben is – lásd: mag nélkül való különös szülés. Mindkettő „titokban” cselekszik (vö. Mt 1,19; Mt 2,7). A görög eredetiben a lathra kifejezés szerepel, mely a lanthano igéből ered. Ez a határozószó mindössze e két alkalommal fordul elő a szinoptikusoknál, és az Újszövetség egészében is csak két további helyen fordul elő.

József csöndesen elhatározza, hogy elbocsátja feleségét. Heródes titokban magához hivatja a bölcseket, hogy aztán hazudjon nekik: „Menjetek s szereztetek pontos értesülést a gyermek felől! Ha megtaláljátok, jelentsétek nekem, hogy én is elmenjek és hódoljak neki” (Mt 2,8). A különbség József és Heródes között az, hogy az előbbi nem zárkózik el attól, hogy okuljon az új tényekből, és ezáltal megváltozzon. Leengedi védőfalait, és megszabadul önigazolásának védőhálójától. Igaz volta inkább a szolgálat felé fordul. Heródes számára a gyermek az ő hatalmi törekvéseit veszélyeztető tényező. Tomboló dühében lemészároltat minden két év alatti gyermeket, és mindenki mást is, aki akár csak egy kicsit is hasonlít a Királyok Királyára.

Hogy az összehasonlítás még kifejezőbb legyen, József és Heródes egyaránt lehetőséget kapnak az új ének megtanulására: „A kétkezdő gondolatok vihára dúlván lelkében, megzavarodott a tiszta életű József, tisztának ismert téged, de azt vélte, hogy erőszakot szenvedtél, ó Szeplőtelen. Midőn azonban megtudta, hogy te a Szentlélektől fogantál, felkiáltott: alleluja” (Akathisztosz himnusz, III. konták). József új tényeket hallott az angyaltól, miszerint Mária foganása férfi nélkül való volt. Az isteni beavatkozás előtt József leereszti védelmét; meglazítja szorítását az elbocsájtást illető tervén, és lelke mélyéből fölkiált: „alleluja”. A himnusz későbbi szakaszában Heródes is lehetőséget kap az éneklésre. Ehelyett saját nevének paródiájává válik, elhagyják „mint bolondot” (a himnusz eredetije a görög szavakkal játszik: Herode – Heródes / Lerode = bolond. A görög eredeti alapján – τον Ηρώδη, ως ληρώδη – a magyar görögkatolikusok által használt szöveg „hiú beszédű Heródese” közelebbről adja vissza a szó jelentését, persze a szójáték így is érvényes). A hatalmát fenyegető veszélytől gyötörödvé biztatja a bölcseket, hozzák el neki a Messiást, annak érdekében – hazudja –, hogy ő is hódolhasson előtte. Heródes ostobasága az imádatát körülvevő alapvető hazugsággá válik, mert Heródes „nem tudta énekelni: alleluja” (Akathisztosz himnusz, V. konták).

A József és Heródes közötti kontraszt meghatározza a helyes és a téves imádat közötti különbséget. Az akathisztosz himnusz Józsefet mint az isteni hivatásába belehelyezkedő ember képét állítja elénk. Alexander Schmemmann ortodox teológus A világ életéért című művében fogalmazza meg, hogy mielőtt homo sapiens (értelmes ember) vagy homo faber (eszközhasználó ember) lenne, az ember az isteni hivatása alapján arra kap felszólítást, hogy „homo adorans” (imádkozó ember) legyen, aki Isten színe előtt áll, és a hálaadás aktusán keresztül visszaajánlja a teremtésnek mindazt, amit Isten alkotott. Az ilyen attitűd helyreállítása határozza meg a különbséget bálványimádás és helyes imádat között. Ebben áll az üdvösség:

„Különös születést látván emeljük a mennyieikhez elménket, és különítsük el magunkat a világtól, mert a Magasságbeli azért jelent meg a földön, mint alázatos ember, hogy a magasságba vonzzon minket, kik neki énekeljük: alleluja.”

Mindezek alapján talán helyesen tesszük, ha Szent József évében József, a munkás előtt Józsefet, az alleluja emberét ünnepeljük.

Andrew J. Summerson angol nyelvű írását
magyarra fordította: SZAPLONCZAY MÁTÉ

MA A SZŰZ A LEGFELSŐBB LÉNYT SZÜLI,
ÉS A FÖLD A BEFOGADHATATLANNAK
ISTÁLLÓT AJÁNLI FEL,
AZ ANGYALOK A PÁSZTOROKKAL
DICSŐÍTŐ ÉNEKET ZENGENEK,
A KELETI BÖLCSEK PEDIG A CSILLAGTÓL
VEZÉRELVE KÖZLEKEDNEK; MERT ÉRETTÜNK
SZÜLETETT A KISDED CSECSEMŐ,
AZ ÖRÖKKÉVALÓ ISTEN.

